FARM DEBT CONSOLIDATION PROGRAMMES AND THEIR EFFECTS (2000-2004)

GUBA, MÁRIA – HARZA, LAJOS

Keywords: debt consolidation, indebtedness, own capital, liquidity, development.

The ratio of own capital in business partnerships engaged in agricultural activity and operating double-entry book-keeping reached a nadir – 49% – in 2000, the first year of consolidation measures. The businesses' financial situation improved somewhat in the following two years, partly due to debt consolidation measures. Then from 2003 – despite continued total growth – the ratio of equipment stock financed through own capital fell once more, reaching a new low point of 46% in 2004.

Overall, debt consolidation eased the situation of affected businesses. However, complex processes are hidden behind the data averages. For one particular group of farms, the effective utilisation of assistance received through debt consolidation is unequivocal. They experienced a pronounced shift in the scale of debt reduction and increased profitability. In another group indebtedness continued to rise and the businesses' financial and economic situation deteriorated. Obviously we cannot tell what the consequences would have been for these particular business groups if the programme(s) had been postponed. Would they have found a means of staying afloat, how effective would an alternative form of debt restructuring have been, and what contribution – or loss – could a change of management have made?

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK ADÓSSÁGKONSZOLIDÁCIÓS PROGRAMJAI ÉS HATÁSUK (2000-2004)[1]

GUBA MÁRIA dr. – HARZA LAJOS dr.

Kulcsszavak: adósságkonszolidáció, eladósodottság, saját tőke, likviditás, kibontakozás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó, kettős könyvvezetésű társas vállalkozásokban a saját tőke aránya az első konszolidációs intézkedés kezdő évében, 2000-ben érte el – 49%-kal – a „mélypontot". A következő két évben, részben az adósságkonszolidációs intézkedéseknek köszönhetően, valamelyest javult a vállalkozások vagyoni helyzete, majd 2003-tól – bár összegében még nőtt – arányában újból csökkent a saját tőkével finanszírozott eszközállomány. Az újabb mélypontot 46%-kal a 2004. év jelentette.

A likviditási mutatók alapján a gyorsan mobilizálható eszközök a rövidlejáratú kötelezettségeknek 1999-2001. években csak a 70%-át fedezték, (részben) az adósságrendezési intézkedések hatására azonban 2002-ben már 75, 2004-ben pedig 86%-ához voltak elegendőek. Az összes forgóeszköz-állomány 2001-ben a rövidlejáratú kötelezettségeknek mindössze az 1,3-szorosa volt. A következő években valamelyest javult ugyan a helyzet, de a kedvezőtlen gazdálkodási eredménnyel összefüggésben a mutató értéke még 2003-ban is alig érte el a 2000. évit.

A vizsgálat eredményei alapján a kisebb idegen tőkével gazdálkodók jövedelmezőségi viszonyai lényegesen kedvezőbbek, mint amelyekben magas a kötelezettségek aránya. Azok a gazdaságok, ahol többségében saját tőkéből tudták finanszírozni a termelést, összességében még 2003-ban is nyereséges évet tudtak zárni. Azokban a gazdaságokban azonban, ahol az eszközérték több mint felét kényszerültek idegen forrással finanszírozni, nem csak 2003-ban, de 2004-ben is mind a saját tőkére, mind pedig az összes forrásra jutó jövedelem negatív volt.

Összességében az adósságkonszolidáció könnyítette az érintett vállalkozások helyzetét. Az átlagadatok mögött azonban összetett folyamatok húzódnak meg. A gazdaságok egy bizonyos csoportjánál egyértelmű az adósságkonszolidációban kapott segítség hatékony felhasználása. Körükben határozott elmozdulás volt tapasztalható az eladósodottság mértékének csökkenésében, a jövedelmezőség javulásában. Egy másik csoportban tovább nőtt az eladósodottság, romlott a vállalkozás pénzügyi és gazdasági helyzete. Azt természetesen nem tudhatjuk, mit okozott volna a program(ok) elmaradása az adott vállalkozói körben, találtak volna-e kiutat a talpon maradáshoz, mennyiben lehetett volna eredményes az adósság más úton való átütemezése, mit hozhatott – vagy esetleg vitt – volna a menedzsment-csere.

---

[1] A cikk Guba Mária – Harza Lajos – Mizik Tamás: A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004). Agrárgazdasági tanulmányok. AKI, 2006. kiadványa alapján, a hitelprogramokhoz kapcsolódó támogatások részletes primer adatainak, továbbá az APEH, FVM és AKI adatok feldolgozásával készült.

A mezőgazdasági vállalkozások jelentős része a konszolidáció és a kedvezményes hitelprogramok ellenére kritikus pénzügyi helyzetben található. Ez mezőgazdaságunk Unión belüli versenyhelyzetét (is) hátrányosan befolyásolja. A vállalkozások eladósodottsága is tünet, a mélyebb okok következménye. A cél nem lehet más, mint a következményeket előidéző okok megszüntetése, de legalábbis elviselhető szintre való „süllyesztése".

a) Az ágazat jövedelemhiányának – s ezen keresztül eladósodottságának – egyik alapvető oka a nem megfelelő termelési szerkezet. A mezőgazdaság helyzete átfogó kormányzati kezelést igényel, a váltás okozta sokrétű gazdasági, társadalmi-szociális hatások figyelembevételével. A megváltoz(tat)ott szerkezet hatékonyságnövekedést, a ráfordítás/hozam viszony számottevő javulását s így többletjövedelmeket eredményezhet. Ez a folyamat a versenyképes gazdálkodók kiválasztódásához vezet, s rajtuk kívül még azok maradnának a mezőgazdaságban – főfoglalkozású gazdálkodókként –, akik/amelyek belátható időn belül, s meghatározott ráfordításokkal (állami segítséggel) versenyképessé tehetők/válhatnak. A mezőgazdaságban tevékenykedők egy része részmunkaidőben továbbra is a mezőgazdaságban tevékenykedhetne. Ezt az irányzatot az EU agrárpolitikája is támogatja-ösztönzi. Ehhez a megoldáshoz azonban a munkahelyek sokaságát kell „előteremteni", a vidéki térség – benne a mezőgazdaság – sajátosságaihoz igazodva.

b) A mezőgazdaság helyzetét döntően befolyásoló – sajátos – tényező az időjárás. Hatásait tompíthatjuk, s bizonyos mértékig fel is készülhetünk rájuk.

A 90-es évek óta állandósulnak a szélsőséges időjárási körülmények. Mind sűrűbben fordul elő ugyanazon évben aszály és árvíz/belvíz, tavaszi fagy, jégverés. Döntő lehet a szélsőséges körülményekhez való alkalmazkodást, illetve a helyi katasztrófák kezelését lehetővé tevő feltételek kialakítása, amely alapvetően központi feladat. De van teendője a mezőgazdasági termelőnek is. A termelési szerkezetet is ehhez az új helyzethez célszerű igazítani. A költségvetésnek „készen kell állnia" az – állandósulni látszó – folyamat kezelésére, többek között „egészen biztos" tartalékok képzésével. (Közép-hosszú távú kockázatmenedzsment – kockázatkezelő alap – intézményének, a vis maior jellegű károk rendszerbe foglalt kezelésének kiépítése.)

c) A magyar mezőgazdaság átlagos támogatottsági szintje 2004-ben 18,1%-os volt, mely számottevően elmarad az EU-15 mezőgazdaságának a 30%-ot lényegesen meghaladó átlagos támogatottsági szintjétől. Ebben a helyzetben létkérdés a magyar gazdák számára a közösségi támogatási lehetőségek minél nagyobb mértékű kihasználása. EU-tagként új források nyíltak meg a magyar mezőgazdaság számára. A csatlakozási szerződések szerint azonban az új tagországok – köztük Magyarország – nem teljes egészében, hanem csak fokozatosan juthatnak a közvetlen támogatásokhoz.

d) Az EU-ban a közös célok ütköznek a tagállamok sajátos érdekeivel, s ebben a folyamatban kristályosodnak ki a végső álláspontok. A magyar mezőgazdaság alapvető érdekeit védenünk kell. Tagországként igazodnunk kell a közösségi támogatási rendszerhez, lehetőség van azonban nemzeti támogatások nyújtására. Legalább azt az összeget folyósítsuk – időben és teljes egészében –, amelynek a kifizetése csak tőlünk függ. A vidékfejlesztési programok adta lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben ki kell használnunk.

e) Vizsgálataink szerint a konszolidáció könnyítette ugyan a mezőgazdasági vállalkozások helyzetét, a támogatásokkal azonban többnyire csak az átmeneti nehézségeket lehetett áthidalni, s a segítség elsősorban a talpon maradáshoz járult hozzá. Ilyen értelemben a programok elérték céljukat, nélkülük a gazdaságok tömege ment volna tönkre. E programok alapvető gyengesége azonban, hogy késéssel – csak a baj bekövetkeztével – reagálnak a negatív gazdasági folyamatokra, s hatásaikat negatívan befolyásolják a váratlan fordulatok.

A konszolidációs programok csupán rövid távon „jók", a kedvező hatások fokozatosan elapadnak, s néhány év elteltével ismét visszaáll az eredeti („rossz") állapot. Az uniós csatlakozás előtti időszakban még „védhető" volt alkalmazásuk, ma már azonban közgazdaságilag nem alkalmazhatók. Nem konszolidációs programokra, hanem új agrárstratégiára van szükség.

f) A termelés hatékonyságában meglévő különbségek a konszolidáció ellenére nem mérséklődtek, illetve az aszállyal, árvízkárral sújtott termelők szorultak segítségre, lettek célzottjai a konszolidációs, adósságrendezési intézkedéseknek.

g) Az inputárak további növekedése stagnáló kibocsátással is növeli a tőkeigényt, amely azonos hitelarány megléte esetén is több hitellel, tehát nagyobb kamatkiadással jár, ez pedig csökkenti az elérhető jövedelmet. Megoldás – itt is – az agrárolló kedvező változása lehet.

BEVEZETÉS

A kormányzat a mezőgazdasági termelők eladósodásának csökkentése, a regionális válságok okozta piacvesztés, az évek óta ismétlődő elemi károk, az agrárolló folyamatos nyílása miatti feszültségek mérséklése, a mezőgazdasági foglalkoztatási szint fenntartása, a jövedelmező gazdálkodás megteremtését elősegítő körülmények javítása érdekében különböző intézkedéseket hozott. Ezek közül a vizsgált konszolidációs intézkedések az alábbiak voltak

- a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel-programról szóló 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet;
- a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról szóló 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet;
- a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet.

A konszolidációs intézkedések elsődleges célja a mezőgazdasági üzemek eladósodottságának csökkentése volt, ugyanakkor a teljesítmény növelésére, a hatékonyság növelésére is igyekezett serkenti. Az intézkedések zöme – a visszafizetési kötelezettség átütemezésével, a hiteltörlesztésekre fordítható támogatások, illetve kamattámogatások formájában – az agrárhitelekhez kötődött.

Vizsgálatunk arra irányult, hogyan hatottak a mezőgazdasági termelőkre az adósságkonszolidációs kormányintézkedések.

A VIZSGÁLT KONSZOLIDÁCIÓS PROGRAMOK

a) A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és gazdahitel-programja

A mezőgazdasági hitelekhez kapcsolódóan a 2000. évi költségvetésről szóló törvény *65 milliárd Ft* állami kezességvállaláshoz teremtett forrást. Ez a keret lehetővé tette új hitelkonstrukciók beindítását.

Az ezen belül meghirdetett *kibontakozási hitelkonstrukció célja az agrár-*

termelők hiteleinek és hitelterheinek csökkentése, hosszabb távon eredményes gazdálkodási és termelési szerkezet kialakítása volt. Ehhez azon termelőknél, akiknél az éves árbevétel több mint 50%-a mezőgazdasági tevékenységből származott, a pályázó 1999. december 31-én *fennálló éven túli lejáratú* forgóeszköz- és fejlesztési *hiteleinek meghatározott részét hároméves időszak alatt rendezték*. A kibontakozási hitelkonstrukció *sajátos adósságkonszolidációnak* fogható fel. Az 50%-os kamattámogatással és a maximum 80%-ig terjedő kezességvállalással felvett hiteleket *régi*, „rossz" *hitelek törlesztésére* kellett fordítani.

A kormány a program keretében az életképes agrárvállalkozások megerősítésére, a családi és kisvállalkozások[2], a zöldség-gyümölcstermelői értékesítő szervezetek (TÉSz), valamint a termékek beszerzését, feldolgozását, értékesítését, szolgáltatást nyújtó szövetkezések tőkeellátásának hosszú lejáratú hitelen keresztül történő javítására, továbbá az agrárgazdasági vállalkozások reorganizációs célú kivásárlásának elősegítésére gazdahitelt is meghirdetett. Támogatás volt igényelhető a piacképes agrártermékek előállításához szükséges fejlesztések, beruházások megvalósítását és ezek működtetéséhez szükséges tartós forgóeszközök első beszerzését, továbbá a csődés felszámolási eljárás alatt lévő agrárgazdasági vállalkozások termelőeszközeinek reorganizációs célú kivásárlását, értéknövelő felújítását, korszerűsítését szolgáló gazdahitelhez.

b) A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja

Az elsősorban aszálykárok miatt nehéz pénzügyi helyzetbe került mezőgazdasági termelők és integrátor-szervezetek hitelintézeti adósságterheinek és egyéb meghatározott kötelezettségeinek csökkentése, valamint az európai uniós követelményeknek és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programoknak megfelelő szerkezetváltás érdekében a kormány 2002 őszén *adósságrendezési programot* hirdetett.

A termelői hitelek adósságrendezési alapja a banki és az integrátor-szervezetek felé fennálló éven belüli *hitel 2000, 2001 és 2002. május 31-én fennálló állományának számtani átlaga* volt, csökkentve a gazdasági célú megtakarítások átlagával. A támogatás mértéke a támogatás alapjának *40%-a***.** A mezőgazdasági termelők a 2002. évi *aszálykárok* és dunai *árvízkárok enyhítése* céljából *is* támogatásban részesültek.

Az aszálykárral és árvízkárral sújtott igénylők kivételével, az adósságrendezés keretében kapott támogatás kizárólag a támogatás igénylésének időpontjában fennálló, az FVM költségvetési fejezetéből finanszírozott, kamattámogatásban részesülő hitel törlesztésére volt fordítható. A támogatás igénybevételének feltétele volt, hogy az adósságrendezéstől számított három évig a számított átlagos éven belüli lejáratú hitelállományának és az éves nettó árbevételének hányadosa nem éri el az adósságrendezést megelőző év mutatóját, továbbá, hogy a gazdálkodó megfelel a vizek mezőgazdasági eredetű nitrát-szennyezéssel szembeni védelméről szóló rendeletben megfogalmazott jó mezőgazdasági gyakorlatnak.

[2] Az igénylők által használt szántóterület nem haladhatja meg a *300* hektárt, a nettó éves árbevétel az *50 millió Ft-ot***,** az általuk foglalkoztatottak száma a *10* főt. Az éves árbevétel több mint 50 százalékának mezőgazdasági tevékenységből kell származnia.

c) A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklése

Az agrárvállalkozók adósságkonszolidációja 2003-ban folytatódott. A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők[3] eladósodottságának csökkentése, a regionális válságok okozta piacvesztés, az ismétlődő elemi károk, az agrárolló miatti feszültségek mérséklése, a foglalkoztatottsági szint fenntartása, a jövedelmező gazdálkodást – valamint a környezet- és természetkímélő mezőgazdasági termelést is – elősegítő körülmények javítása érdekében a kormány az éven túli lejáratú hitelek részbeni csökkentésére hirdetett programot. Az érintett termelők 2002. december 31-én meglévő és 2003. június 30-án még fennálló, éven túli lejáratú hiteleinek legfeljebb 50%-a három éves lejáratú, kedvezőtlen-térségi hitellé volt átalakítható, amelyhez az állam a beruházási és forgóeszközhitelek felét átvállalva támogatást nyújtott. A pályázó az üzleti terv szerinti gazdálkodás, a hitelterhelési mutató megfelelő alakulása és egyéb vállalások teljesítése esetén évente (2004, 2005, 2006. években), a hitelszerződésben meghatározott tőketörlesztés éves összegével azonos nagyságú támogatást vehetett igénybe, melyet a kedvezőtlen-térségi hitel esedékes tőketörlesztésére kellett fordítani.

[3] A kedvezőtlen-térségi besorolású – a település közigazgatási határaihoz tartozó szántóterületek átlagos földminősége 17 AK/ha alatti – települések valamelyikén gazdálkodnak. Feltétel volt, hogy a pályázó által használt szántóföld legalább 50 százaléka e településeken helyezkedjen el. Továbbá a pályázó által használt összes szántóterület AK-értéke is kisebb legyen, mint 17 AK/ha. Amennyiben a pályázó szántóföldi növénytermeléssel nem foglalkozik, elegendő volt a kedvezőtlen-térségi települési listának való megfelelés.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐK KIBONTAKOZÁSI HITELKONSTRUKCIÓJA ÉS GAZDAHITEL-PROGRAMJA

A 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet alapján folyósított kedvezményes kamatozású hitelállomány 2001. szeptember végére közel 60 milliárd Ft-ra nőtt, majd a törlesztések és az államigarancia-beváltások következtében 2005 végére 6,0 milliárd Ft-ra apadt.

Ezen belül a legnagyobb tételt az ún. kibontakozási hitel tette ki. Engedélyezett és folyósított összege 2001 végére mintegy 39 milliárd Ft-ot ért el, amelyből addigra közel 10 milliárd Ft törlesztésére is sor került. Emellett 7,5 milliárd Ft-nyi konszolidációs hitelt is folyósítottak (törlesztés: 0,9 milliárd Ft) (1. táblázat). Ennek negyede volt beruházási célú hitel. A kibontakozási és konszolidációs hitel zöme a társas vállalkozásokat segítette.

A folyósított gazdahitel összege 2001 végére 12,7 milliárd Ft-ot tett ki**,** és addigra 0,7 milliárd Ft törlesztésére is sor került.

Az érdeklődést tükrözi, hogy a meghirdetett kibontakozási programra összesen 2604-en pályáztak. A pályázók háromötöde társas vállalkozás volt. A befogadott 2492 pályázathoz tartozó, éven túli lejáratú hitelállományból a kibontakozási hitelkonstrukcióba bevonható összeg három évre 40 milliárd Ft költségvetési forrást kötött le, melynek 91%-a a társas vállalkozásokat érintette, zöme a forgóeszköz (tőkepótló) hitel kiváltását szolgálta (2. táblázat).

A gazdahitel-programra 905 pályázat érkezett, amelyből 250 pályázatot elutasítottak, visszavontak vagy felfüggesztettek. Az elfogadott pályázó több mint háromnegyede egyéni gazdálkodó volt, a tervezett fejlesztéseknek viszont csak alig több mint háromötöde jutott rájuk. Az egyéni gazdaságok a felvett hitel és a készfizető kezességvállalás összegéből ehhez hasonló, míg a kamattámogatás (tervezett) összegéből ennél valamelyest nagyobb arányban részesedtek (3. táblázat).

1. táblázat

A mezőgazdasági termelőknek a 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet alapján folyósított hitel december 31-i állománya

(M. e.: milliárd Ft)

Év	Kibontakozási hitel	Konszolidációs (pótlólagos) hitel	A gazdahitel-programban nyújtott hitel	Az új típusú szervezeteknek nyújtott hitelek
2000	11,8	2,7	3,0	0,7
2001	29,2	6,7	12,0	1,6
2002	18,3	5,0	10,9	1,4
2003	5,3	2,7	8,3	1,2
2004	0,3	0,8	6,6	1,0
2005	0,2	0,3	4,7	0,8

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

2. táblázat

Az igénybe vehető kibontakozási támogatás megoszlása

(M. e.: milliárd Ft)

Megnevezés	Társas vállalko-zások	Egyéni gazdál-kodók	Együtt
Befogadott pályázatok száma (db)	1440	1052	2492
Kibontakozási hitelkonstrukcióba bevont hitel	*36,4*	*3,7*	*40,1*
Ebből: forgóeszköz- (tőkepótló) hitel	28,1	1,8	29,9
gépvásárlási hitel	4,5	1,2	5,7
építési, ültetvénytelepítési hitel	1,2	0,3	1,5
egyéb fejlesztési hitel	2,6	0,4	3,0
Igénybe vehető kibontakozási támogatás összege három év alatt	*34,2*	*3,4*	*37,6*
Ebből a minden alkalommal elfogadott pályázók támogatása	32,7	3,4	36,1

Forrás: FVM részletes adatok alapján saját számítások

3. táblázat

A gazdahitel-program főbb adatai az elfogadott pályázatok alapján

(M. e.: milliárd Ft)

Megnevezés	Fejlesztési összeg a pályázat szerint	Felvett hitel	Kamat-támogatás	Állami kezesség-vállalás
Társas	6,2	4,3	0,8	3,4
Egyéni	9,6	6,2	1,5	5,0
Együtt	**15,8**	**10,5**	**2,3**	**8,4**

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások

A program hatását a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások adatai alapján vizsgálva az alábbi megállapításokat tehetjük. Ezek a vállalkozások igényelték a kibontakozási támogatás 83%-át. A gazdahitel-programot ke-

vésbé reprezentálják: a felvett hitelnek alig 22%-a, a kamattámogatásnak pedig 17,5%-a jutott a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokhoz. A 2000. évi mérlegadatok alapján az összes eszközérték felét, a saját tőke 53%-át magáénak tudó, a kibontakozási hitelkonstrukcióban részt vevő vállalkozásokban a saját tőke összes forráson belüli aránya – a többi csoportéhoz képest – a legnagyobb, az eladósodottság mértéke pedig a legkisebb volt. (A támogatást először 2001-ben folyósították.) A gazdahitel-programba bekapcsolódott vállalkozásoknál ezek a mutatók éppen fordított képet mutattak (4. táblázat).

4. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások tőkeellátottságának alakulása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Hosszú lejáratú kötelezettség, milliárd Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	64,6	61,6	58,5	110,5	146,3
Gazdahitel-programban elfogadva	0,8	2,5	2,7	3,2	3,0
Kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	68,8	58,1	70,1	104,2	140,7
Összes kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozás	134,2	122,2	131,2	217,9	290,0
Saját tőke, milliárd Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	244,4	294,6	343,1	342,8	348,0
Gazdahitel-programban elfogadva	1,0	1,7	3,1	3,8	3,9
Kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	212,0	202,7	228,8	253,0	284,4
Összes kettős könyvvitelt vezető társas mezőgazdasági vállalkozás	457,4	499,0	575,0	599,7	636,2
Sajáttőke-arány (Saját tőke/Összes forrás), *százalék*					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	52,0	54,4	56,7	54,9	50,4
Gazdahitel-programban elfogadva	30,5	24,6	33,4	34,6	33,8
Kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	46,2	46,4	46,2	44,4	41,5
Összes kettős könyvvitelt vezető társas mezőgazdasági vállalkozás	49,1	50,7	51,8	49,8	46,0
Az eladósodottság mértéke [Hosszúlejáratú kötelezettségek/(Hosszú lejáratú kötelezettségek + Saját tőke)], *százalék*					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	20,9	17,3	14,6	24,4	29,6
Gazdahitel-programban elfogadva	44,7	58,9	46,9	45,6	43,8
Összes kettős könyvvitelt vezető társas mezőgazdasági vállalkozás	22,7	19,7	18,6	26,7	31,3

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján saját számítások

A kibontakozási hitelkonstrukció lényegében az éven túli lejáratú hiteleket alakította át 3 éves futamidejű kibontakozási hitellé, vagyis: rövid távon *nem csökkentette a vállalkozás kötelezettségeit*. Azzal viszont, hogy a vállalkozás évente a törlesztés éves összegének megfelelő támogatást vehetett igénybe, saját forráshoz jutott, ami *kedvezően* befolyásolta az eladósodottság szintjét, illetve javította a vállalkozás finanszírozási lehetőségeit. *A kibontakozási hitelkonstrukcióban részt vevő vállalkozások összes* kötelezettsége, a *javuló hitelképességgel* összefüggésben, 2000-től *folyamatosan* növekedett. Ezen belül a hosszú lejáratú kötelezettségeik összege az első két évben csökkent ugyan, 2003-ban azonban *csaknem megkétszereződött*, és 2004-ben is az előző évihez viszonyítva emelkedett. *A kötelezettségek változása a kibontakozási és gazdahitel-program egyikéhez sem kötődő vállalkozás-csoportéval hasonló irányzatot mutatott, azzal a belső strukturális eltéréssel,*

*hogy a kívül maradóknál a kötelezettségek aránya eltolódott a rövid lejáratúak irányába, vagyis náluk fokozottabbak voltak az azonnali finanszírozási gond*ok. A program természeténél fogva a kötelezettségek erőteljesebben nőttek a gazdahitel-programban részt vevők körében, ahol a kötelezettségek *folyamatosan,* 4 év alatt *több mint háromszorosukra emelkedtek,* ezen belül a hosszú lejáratú kötelezettségek közel *megnégyszereződtek*.

A kibontakozási hitelkonstrukció eredményességét jelzi, hogy a résztvevők saját tőkéje 4 év alatt 42%-kal (104 milliárd Ft-tal) nőtt, melyből a kibontakozási „támogatás hatása" mintegy 31 milliárd Ft-ra tehető. A gazdahitel-programban részt vevők saját tőkéje csaknem megnégyszereződött, a saját tőke összes eszközértéken belüli aránya még így is csupán 3,3 százalékponttal nőtt. Az e program kedvezményeiben nem részesülő mezőgazdasági társas vállalkozások körében 2001-ben még vagyonfelélés volt, 2002-ben és 2003-ban azonban már kedvező fordulat következett be. A *saját tőke aránya* azonban 4 év alatt *gyakorlatilag változatlan maradt, miközben mind a kibontakozási, mind pedig a gazdahitel-programban részt vevők esetében növekedett.* (2004-ben viszont mindegyik csoportnál mérséklődött a saját forrással finanszírozott eszközök aránya.) Az eladósodottság mértéke a kibontakozási hitelprogram szereplőinél a kezdeti csökkenés után – a hosszú lejáratú kötelezettségvállalás több mint megkétszereződésének következtében – jóval a kezdő évi fölé ugrott (de még így sem érte el a kívül maradók arányát).

A makro-szintű adatok azt jelzik: *elmaradt a program hatékonyság-javító hatása, vagy legalábbis a vizsgált időszak adatai alapján ez csak kevéssé mutatható ki. A 100 Ft eszközértékre jutó értékesítés bevétele a programban részt vevőknél nem nőtt jobban,* vagy a piaci viszonyok függvényében *nem csökkent kevésbé, mint a programon kívül maradóknál. A saját tőkére vetített bevétel pedig a (kibontakozási) program kedvezményezettjeinél* – részben a saját tőke gyorsabb gyarapodásával is összefüggésben – a vizsgált időszakban *18%-kal csökkent, míg a program támogatásaiban nem részesülőknél mindössze 4%-kal lett kevesebb. Csak* az egy *átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel mutatója javult,* bár a programban részt vevőknél mind a bevétel összege, mind a növekedés mértéke *kisebb* volt, mint a kívül maradóknál (5. táblázat).

5. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások hatékonyságváltozása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
100 Ft eszközértékre jutó értékesítési árbevétel, Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	85,3	92,0	81,3	75,7	68,4
Gazdahitel-programban elfogadva	43,4	58,2	63,6	52,4	53,9
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	88,9	95,2	86,3	80,6	74,1
100 Ft saját tőkére jutó értékesítési árbevétel, Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	164,1	169,0	143,5	137,9	135,2
Gazdahitel-programban elfogadva	142,3	236,7	190,4	151,6	159,6
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	181,1	187,8	166,6	162,0	161,2
Egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel, millió Ft					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	6,3	7,7	8,0	8,2	9,1
Gazdahitel-programban elfogadva	7,5	10,2	11,4	9,5	12,1
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	7,1	8,8	9,3	9,9	10,8

Forrás: APEH-és FVM-adatok alapján saját számítások

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban 2001 és 2004 között a foglalkoztatottak száma 18%-kal (95 ezerre) csökkent. A kibontakozási program érintettjei is hasonló létszámleépítést – vagy ésszerű létszámgazdálkodást – hajtottak végre. *A gazdahitel - program résztvevői több mint a háromszorosára növelték* a foglalkoztatottak átlagos állományi létszámát. (Ez azonban „csupán" 320 új munkahelyet jelentett a megszűnt 21 ezerrel szemben!)

A jövedelmezőség alakulását illetően az alábbiakat állapíthatjuk meg (6. táblázat).

A *kibontakozási hitelprogramban* részt vevőknél

- a saját tőke jövedelmezősége az első két évben, 2000-hez képest a többszörösére nőtt, s – a mezőgazdaságban már hagyományosan jónak tekintett – 8% körül alakult, majd 2003-ban, a veszteséges termelés következtében a mutató értéke negatív lett; a következő évben bár pozitív volt, de elmaradt a 2000. évi mögött;
- az összes eszköz jövedelmezősége a saját tőkééhez hasonlóan alakult, a jövedelmezőség azonban magasabb szintről indult; a mutató értéke 2003-ban is pozitív maradt, viszont 2004-ben is mindössze négyötöde volt a kibontakozási program induló évi értékének;
- az a kívánalom, hogy a saját tőke hozama nagyobb legyen az összes eszköz jövedelem-termelő képességénél, 2001-ben és 2002-ben teljesült ugyan, de csak igen kis mértékben, 2004-ben alig harmada volt annak.

A kibontakozási és gazdahitel-programon is *kívül maradók* körében a mutatók értéke valamelyest *konszolidáltabb* képet mutatott

- a saját tőke jövedelmezősége (0,5%-ról indulva) 2002-ben lépte túl a 8%-os küszöböt, a következő év kedvezőtlen eredményei miatt azonban e csoportban is számottevő visszaesés következett be, de a mutató értéke még így is a 2000. évinek a háromszorosa, 2004-ben 5%-os értéke a 2002. évi csúcs háromötöde volt;
- az összes eszközérték jövedelmezősége ehhez hasonlóan alakult.

A saját tőke és az összes eszközérték hozamának 2001. és 2002. évi alakulása jelzi azt az irányt, amelynek a *követésére és tartására hosszú távon törekednünk kell*.

6. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének alakulása a kibontakozási és a gazdahitel-program tükrében

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Sajáttőke-jövedelmezőség [Adózás előtti eredmény/Saját tőke], *százalék*					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	2,3	8,1	7,6	-3,2	1,5
Gazdahitel-programban elfogadva	4,6	6,7	15,5	3,9	-1,1
Kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	0,5	6,5	8,4	1,6	5,0
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	1,5	7,5	8,0	-1,1	3,1
Az összes eszköz jövedelmezősége [(Adózás előtti eredmény + Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések)/Összes forrás], *százalék*					
Kibontakozási hitelkonstrukcióban elfogadva	5,5	8,0	7,4	1,1	4,5
Gazdahitel-programban elfogadva	2,9	6,2	9,5	4,5	3,1
Kibontakozási és gazdahitel-programban nem vett részt	3,2	5,4	6,0	2,8	4,8
Összes kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozás	4,3	6,8	6,8	1,9	4,6

Forrás: APEH- és FVM-adatok alapján saját számítások

Feltehetően az, hogy a programban részt vevők jövedelmezőségi mutatói az első években jobbak voltak a kívül maradókéhoz viszonyítva, csak részben tulajdonítható a kibontakozási program keretében megvalósított gazdálkodási és termelésistruktúra-változás eredményének. A két csoport jövedelmezősége 2000 és 2002 között jelentősen közeledett egymáshoz. A kibontakozási program induló évétől legtávolabbi, 2004. évi eredmények azonban jelzik: a kedvező hatások ekkorra már elkoptak, a kívül maradók „útkeresései", megújulásai, illetve a későbbi, egyéb konszolidációs programok azokat ellentételezték. A kibontakozási programban érintett vállalkozások mutatóinak 2004. évi értékei elmaradtak a programon kívül maradóké mögött.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐK ÉVEN BELÜLI LEJÁRATÚ HITELEINEK ADÓSSÁGRENDEZÉSI PROGRAMJA

Az adósságrendezési alap a termelői hitelek révén 92,3 milliárd Ft-ot és további, mintegy 46 milliárd Ft adósságot érintett az integrált termelés finanszírozása révén. A konszolidációba vont termelői hitelek 36%-a az aszálykárral, belvízkárral sújtott igénylőknél halmozódott fel. A bevont integrátori (banki és saját forrásból nyújtott áru-) hitelek lényegesen kisebb hányada (csupán 6%-a) volt az aszálykárral, belvízkárral sújtott termelők tartozása.

Az adósságrendezés céljára a 2001. évi költségvetési zárszámadásról szóló törvény 60 milliárd Ft forrást rendelt, 2002. évi felhasználásra. Ebből 20,2 milliárd Ft-ot fordítottak aszály- és árvízkárra, a különböző banki hitelek törlesztésére 27,2 milliárd Ft-ot, integrátori áruhitelekhez pedig 12,6 milliárd Ft-ot használtak fel.

A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programja keretében igényelt támogatás négyötöde a társas vállalkozásokat érintette, az egyéni vállalkozók 4,4%-kal, a családi gazdálkodók pedig 7,6%-kal részesedtek. A program nyújtotta támogatás az őstermelők adósságait 2,3 milliárd Ft-tal mérsékelhette.

A vizsgált kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági társas vállalkozások igényelték ezen adósságrendezési támogatás mintegy háromötödét (34,9 milliárd Ft-ot), melynek négyötöde a termelői és integrátori hitelekhez kapcsolódott, egyötöde pedig az aszály- és árvízkárok okozta hozamkiesés enyhítését szolgálta. A program hiteleken keresztüli adósságrendezése a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági besorolású társas vállalkozások 38%-át érintette.

A 2002. évi adatok alapján a programban részt vevő vállalkozásokban – amelyek az összes eszközérték 73%-át, a saját tőke 75%-át birtokolták – a saját tőke összes tőkén belüli aránya az adósságrendezési támogatás eredményeként 53,6%-ot, míg a konszolidáción kívül maradóknál csupán 47%-ot tett ki (7. táblázat). Országos szinten e költségvetési forrás 4,3 százalékponttal javította az érintett vállalkozásokban a saját tőke arányát, míg a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági termelők teljes körében 3,1 százalékpontnyi volt a hatása.

A kettős könyvelést vezető társas vállalkozások rövid lejáratú kötelezettségeihez viszonyítva e program „csupán" 8,7%-os könnyítést eredményezett, az érintett gazdaságokban pedig 12%-osat. A költségvetési forrás a saját tőke 2002. évi jövedelmezőségét az érintettek körében nulláról 8%-ra, az összes eszközértékéét pedig 3%-ról 7,3%-ra növelte.

A programban részt vevő és a programon kívül maradtak adatai alapján a termelés hatékonyságában meglévő különbségek a konszolidáció ellenére nem mérséklődtek. A konszolidált kör egységnyi eszközértékre és saját tőkére jutó értékesítési árbevétele nem csupán kisebb volt,

mint a kívül maradóké, de azokénál jobban is csökkent. Az egy főre vetített árbevétel szintén kisebb volt és kevésbé nőtt, mint amazoké. Az egy főre jutó árbevétel 2004. évi növekedése a foglalkoztatottak átlagos állományi létszámának előző évihez viszonyított csökkenéséből eredt.

7. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások tőkeellátottsága az éven belüli lejáratú adósságrendezési program tükrében

Megnevezés	Az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programjában részt vevők			A program keretében támogatásban nem részesült gazdaságok		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Rövid lejáratú kötelezettség, milliárd Ft	268,6	227,8	255,6	96,4	120,1	156,2
Program nélkül számítva	296,1	255,3	228,1			
Saját tőke, milliárd Ft	434,0	435,4	440,0	140,9	164,3	196,3
Program nélkül számítva	399,1	400,5	405,0			
Sajáttőke-arány, %	53,6	51,8	48,1	47,0	45,1	41,7
Program nélkül számítva	49,3	47,6	44,6			
Az eladósodottság mértéke, %	16,5	26,4	30,7	24,4	27,3	32,7
Program nélkül számítva	17,7	28,1	32,4			
Sajáttőke-jövedelmezőség, %	8,03	-3,22	2,47	7,89	4,39	4,37
Az összes eszköz jövedelmezősége, %	7,35	1,17	4,75	5,34	3,75	4,28
Száz forint eszközértékre jutó értékesítési árbevétel, Ft	83,5	77,6	70,7	94,0	87,7	80,8
Száz forint saját tőkére jutó értékesítési árbevétel, Ft	155,8	149,9	146,8	200,0	194,3	193,5
Egy átlagos statisztikai állományi létszámra jutó értékesítési árbevétel, millió Ft	8,6	8,9	9,8	11,8	12,8	12,8

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások

A KEDVEZŐTLEN BESOROLÁSÚ TÉRSÉGEKBEN GAZDÁLKODÓ MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐK ÉVEN TÚLI HITELEINEK MÉRSÉKLÉSÉRE MEGHIRDETETT PROGRAM

A programot eredetileg 25 milliárd Ft adósságra tervezték, a rendelkezésre álló támogatási keretösszeg 12,5 milliárd Ft-ot tett ki. E kormányrendelet alapján 2004 közepéig folyósított hitelállomány azonban csupán 7 milliárd Ft volt, amely a törlesztésekkel 2006 márciusára 2,8 milliárd Ft-ra mérséklődött (8. táblázat).

A program keretében 1077 pályázatot nyújtottak be, amelyből 941-et fogadtak be (9. táblázat).

A 2004. évi önértékeléskor megmaradt 890 élő pályázat alapján a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére 8,8 milliárd Ft támogatás kifizetésére volt lehetőség. A konszolidáció kapcsán e vállalkozások közel 25 milliárd Ft értékű beruházás, fejlesztés megvalósítását tűzték ki célul. A tervek szerint a program eredményeként az értékesítés nettó árbevétele a

2002. évi 860 milliárd Ft-ról több mint 1500 milliárd Ft-ra, az adózás előtti eredmény 45 milliárd Ft-ról 107 milliárd Ft-ra, a saját tőke pedig 315 milliárd Ft-ról 550 milliárd Ft-ra nőne.

8. táblázat

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők részére a 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet alapján folyósított kedvezményes kamatozású hitelállomány

(M. e.: milliárd Ft)

Év	Március 31.	Június 30.	Szeptember 30.	December 31.
2003			0,1	6,3
2004	6,9	7,0	6,9	5,7
2005	4,8	4,6	5,3	3,8
2006	2,8			

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

9. táblázat

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hiteleinek mérséklésére meghirdetett program pályázatainak főbb adatai

Megnevezés	Összes benyújtott pályázat	Bizottság javaslata alapján befogadott pályázatok	A 2004. évi – első – önértékelés után élő pályázatok
Pályázatok száma, darab	1 077	941	890
A programba bevont éven túli hitelállomány*, milliárd Ft	18,05	16,79	15,44
– tőkepótló (forgóeszköz) hitel, %	63,7	63,1	61,7
– beruházási hitel, %	33,0	33,5	34,8
– pótlólagos hitel, %	2,6	2,7	2,8
– tagi kölcsön, %	0,7	0,7	0,8
Támogatás összege, milliárd Ft	13,38	9,51	8,82
17 AK/ha alatti településeken lévő szántó aránya, %	84,1	89,8	89,7
A pályázó által használt összes szántó átlagos AK-értéke, AK/ha	13,8	13,6	13,6
Foglalkoztatottak száma 2002-ben, ezer fő	129,4	121,9	121,4

* 2003. június 30-i állomány

Forrás: FVM-adatok alapján saját számítások

A 2004. évi önértékeléskor megmaradt 890 élő pályázatból a kettős könyvvezetésű mezőgazdasági vállalkozásokhoz – az APEH-adatok alapján beazonosíthatóan – 307 tartozott. Ezen vállalkozások éven túli hitelállományából 8,8 milliárd Ft került a programba, az igénybe vehető támogatás összege pedig 4,8 milliárd Ft (ez vállalkozásonként átlagosan 15,6 millió Ft támogatás).

A program a kedvezőtlen besorolású térségekben eladósodott vállalkozások talpon maradására**,** illetve hatékonyságának javítására irányult. Ezt tükrözi az is, hogy az adósságkonszolidációba bevont, kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2002. évi adatai alapján a kedvezőtlen adottságú térségekben működő – a programba befogadott – pályázók körében a saját tőke ará-

nya mintegy 9 százalékponttal volt magasabb, mint az elutasítottakében (viszont 1,3 százalékponttal elmaradt a pályázatot be nem nyújtó, illetve a bevonhatók körén eleve kívül eső összes többi gazdálkodóétól). Ugyanakkor mind a saját tőke, mind az összes eszközérték jövedelmezősége – a befogadott, illetve az első önértékelés alapján is elfogadott pályázók átlagában – lényegesen nagyobb volt, mint a többi csoportnál. (Az általános számviteli szabályok szerint a kamattámogatás összegét egyéb bevételként kell elszámolni, míg a visszafizetési kötelezettség nélkül kapott kedvezőtlentérségi támogatás összegét tőketartalékba kell helyezni.)

Bár 2003-ban e konszolidációba tartozóknál is lényegesen visszaesett az adózás előtti eredmény, összességükben azonban nyereségesek maradtak, miközben országos szinten a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások veszteségesek lettek. Országos átlagban az összes eszközérték fajlagos jövedelem-termelése 6,8%-ról 1,9%-ra csökkent, a kedvezőtlen besorolású térségek konszolidált gazdaságaiban azonban – nagyobb visszaeséssel ugyan, de – 4,1%-ot tett ki. A mutatókban a konszolidáltak javára kialakult különbség – noha mérséklődött – a mérlegadatok alapján 2004-ben is kimutatható volt (10. táblázat).

10. táblázat

A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérséklésére irányuló program hatása a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozásokban

(M. e.: százalék)

Megnevezés	A konszolidációhoz az első önértékelés alapján is elfogadott pályázók			A konszolidációba bejelentkezett, de valamilyen okból már „nem élő" pályázók			A konszolidáción kívül maradó vállalkozások összesen		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Sajáttőke-arány	50,8	50,3	46,7	41,9	36,9	38,6	52,1	49,9	46,0
Eladósodottság mértéke	22,2	29,9	33,6	34,3	45,1	45,1	18,0	26,0	30,9
Sajáttőke-jövedelmezőség	13,9	2,3	3,5	9,3	-7,7	-0,7	7,4	-1,5	3,0
Az összes eszköz jövedelmezősége	10,2	4,1	5,5	8,1	1,0	5,2	6,4	1,7	4,5

Megjegyzés: 2002. év a program meghirdetését megelőző év
Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások

A VIZSGÁLT KONSZOLIDÁCIÓS INTÉZKEDÉSEK EGYÜTTES HATÁSA

A vizsgált három adósságkonszolidációs program a mezőgazdasági társas vállalkozások nem egészen egyharmadát érintette. Hozzájuk tartozott a saját tőke háromnegyede, ők működtették az összes eszköz 72%-át, érték el az árbevétel 68%-át. A rövid lejáratú kötelezettségekből 67%-kal részesedtek, míg a hosszú lejáratú kötelezettségek 74%-a terhelte e kört (részben az adósságrendezés céljaival összefüggésben). Az üzemi tevékenység 2004. évi 44,4 milliárd Ft-os nyereségének négyötödét állították elő, miközben a kettős könyvvitelt vezető társas vállalkozások 19,4 milliárd Ft-nyi adózás előtti eredményéhez az adósságkonszolidációval érintettek 10,1 milliárd Ft-tal járultak hozzá. Az adósságkonszolidáció céljaival tehát összhangban volt a program megvalósítása: a segítség döntően a valóban rászorulókhoz jutott el.

A vizsgált három adósságkonszolidációs program keretében a kettős könyve-

lést vezető, az APEH 2004. évi adóbevallási adatbázisában szereplő mezőgazdasági társas vállalkozások részére nyújtott, illetve odaítélt 75 milliárd Ft támogatás felét a mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek 2002. évi adósságrendezési program keretében folyósították. Csupán 5 milliárd Ft jutott a viszonylag szűk kört érintő – a kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 2003. évi rendelet alapján odaítélt – támogatásra (11. táblázat).

11. táblázat

A vizsgált adósságkonszolidációs programokkal érintett, 2004-ben működő vállalkozások részesedése az odaítélt támogatásokból

(M. e.: milliárd Ft)

Az adott gazdaságot érintő adósságkonszolidációs kormányrendelet	Adott jogcímeken odaítélt támogatás	Az adósságkonszolidációs intézkedések között a		
		30/2000	215/2002	46/2003
		jogcímen odaítélt támogatás		
30/2000; 215/2002; 46/2003	9,58	3,74	2,88	2,96
30/2000; 215/2002	45,71	24,14	21,57	
30/2000; 46/2003	0,45	0,30		0,15
30/2000	4,07	4,07		
215/2002; 46/2003	2,21		1,11	1,10
215/2002	12,25		12,25	
46/2003	0,87			0,87
Összesen	75,14	32,25	37,81	5,08

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások

A kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozások 2004. évi adatai alapján a kibontakozási hitelkonstrukció- és gazdahitel-programban részt vevő 1230 gazdaság zöme valamely más adósságkonszolidációnak is részese volt. Ily módon az éven belüli hitelek adósságrendezési támogatásának a kétharmadát, a kedvezőtlen besorolásúak éven túli hitelterheinek mérséklésére fordított összegnek pedig a háromötödét e vállalkozások kapták. Az éven belüli hitelek adósságrendezési programban mintegy 2,5 ezer gazdaság vett részt, s ezeknek több mint kétötöde már a korábban meghirdetett kibontakozási programnak is kedvezményezettje volt. A kedvezőtlen besorolású térségek éven túli hitelterheinek mérséklési programjába bekapcsolódó 298 kettős könyvvezetésű mezőgazdasági társas vállalkozás közül csupán minden ötödik volt az adósságrendezési programok új szereplője.

A vállalkozások eladósodottsága alapján viszonylag egyértelmű a programok kedvező hatása (12. táblázat).

Azokban a vállalkozásokban, amelyek egyik adósságkonszolidációs programban sem vettek/vehettek részt, a saját tőke aránya csupán 40%.

Az összes kedvezményezett esetében a saját tőke az összes eszközértéket 48%-ban finanszírozta.

A kedvezményezettek körében *a leginkább hatékonyságjavítónak és hatását már érvényesíteni is képesnek a 2000. évi kibontakozási program látszik,* amelynek indítása óta már hosszabb idő eltelt. E programhoz kapcsolódva

- a csak a 2000. évi kibontakozási programban résztvevők finanszírozták 2004-ben a legnagyobb mértékben (53,3%-ban) saját forrásból eszközeiket;
- 50,2% a sajáttőke-arány azon vállalkozásoknál, amelyek ezen kívül az

éven belüli adósságterhek csökkentésére irányuló programban is részt vettek;

- ennél is 1,3 százalékpontnyival kisebb (48,9%) a sajáttőke-aránya a mindhárom programban részt vevők esetében;
- ettől további 0,4 százalékponttal kisebb (48,5%) volt a mutató értéke azoknál, amelyek a kibontakozási program mellett csak a kedvezőtlen térségi programban vettek részt

Az adósságrendezési programban a legrosszabb helyzetben a legkésőbb (a kedvezőtlen térségi programba) bekapcsolódók csoportja volt 2004-ben, ahol még a kívül maradókétól is alacsonyabb (37,7%) volt az eszközök saját tőkével lefedett aránya.

12. táblázat

A saját tőke aránya a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2004. évi adatai alapján, az adósságrendezési programokban való részvétel szerint

(M. e. : százalék)

Az adósságkonszolidáció jogcíme	A 30/2000.	A 215/2002.	A 46/2003.	Egyik konszolidációban sem vett részt
	kormányrendelet programjában részt vevő gazdaság			
Mindháromban részt vett	48,9			
30/2000	53,3	50,2	48,5	
215/2002		44,0	44,2	
46/2003			37,7	
Egyik konszolidációban sem vett részt				39,9

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások

A fentiek ellenére azonban mégsem ilyen egyértelmű a program hatékonyságjavító hatása. A szélsőséges időjárási viszonyok által „uralt" 2003-ban a saját tőke jövedelmezősége a „konszolidációs programokba be nem kényszerülő" vállalkozásokban volt *a legkedvezőbb* (13. táblázat): 100 Ft saját tőkére 5,5 Ft adózás előtti eredmény jutott, míg a programokkal érintett vállalkozások átlagában *a kedvezmények, illetve támogatások ellenére 3 Ft volt a veszteség*. A rossz körülmények között gazdálkodó, „bajba jutott" termelők a kapott intézkedések mellett sem képesek olyan eredményeket elérni, mint a jók. Fokozza a különbségeket, hogy a konszolidációs intézkedések – természetüknél fogva – általában utólag, a termelési folyamatokhoz, a finanszírozási igényekhez képest késve nyújtanak segítséget.

A vizsgálat utolsó évében – 2004-ben – a konszolidációba be nem vont gazdaságok 100 Ft saját tőkére jutó adózás előtti eredménye 6,1 Ft-ra nőtt, miközben a konszolidációs intézkedések valamelyikében érintett gazdaságok átlagában 2,1 Ft nyereség képződött.

Az összes eszközérték jövedelemtermelése alapján már nincs ilyen nagy különbség.

A programokon kívül maradóknál azonban a 100 Ft eszközértékre jutó adózás előtti eredmény és a fizetett kamatok összege 2003-ban 4 Ft volt, míg az adósságkonszolidációban részt vevők körében átlagosan csupán 1,3 Ft. Ezen belül a legalacsonyabb (0,6) jövedelemtermelés – részben a fajlagos kamatteher eltéréseivel összefüggésben – azoknál a vállalkozásoknál volt kimutatható, amelyek a kibontakozási program mellett a 2002. évi éven belüli hitelkonszolidációban is részt vettek. 2004-ben a különbség mérséklődött. A programokon kívül mara-

dóknál a 100 Ft eszközértékre jutó adózás előtti eredmény és a fizetett kamatok összege 4,7 Ft, miközben az adósságkonszolidációban részt vevők körében is átlagosan 4,6 Ft volt. A legalacsonyabb jövedelemtermelési mutató (1,8) a 2000. évi konszolidációs programban és a kedvezőtlen térségi besorolású éven túli adósságrendezési programjában részt vevőkre adódott, a legmagasabb (6,1) pedig a mindhárom vizsgált programban részt vevők csoportjában volt.

13. táblázat

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági társas vállalkozások 2003-2004. évi jövedelmezősége, az adósságrendezési programokban való részvétel szerint

Megnevezés	A 30/2000., 215/2002., 46/2003. kormányrendelet valamely programjában részt vevő gazdaság	Egyik konszolidációban sem vett részt
Sajáttőke-jövedelmezőség [Adózás előtti eredmény/Saját tőke], *százalék*		
2003	3,0	5,5
2004	2,1	6,1
Az összes eszköz jövedelmezősége [(Adózás előtti eredmény + Fizetett kamatok és kamatjellegű kifizetések)/Összes forrás], *százalék*		
2003	1,6	4,0
2004	4,6	4,7

Forrás: FVM- és APEH-adatok alapján saját számítások

Végül is az adósságkonszolidáció valamennyi érintett vállalkozásnak könnyítette a helyzetét. Azt természetesen nem tudhatjuk, mit okozott volna a program(ok) elmaradása az adott vállalkozói körben, találtak volna-e kiutat a talpon maradáshoz, mennyiben lehetett volna eredményes az adósság más úton való átütemezése, mit hozhatott – vagy esetleg vitt – volna a menedzsment-csere. Az átlagadatok mögött azonban összetett folyamatok húzódnak meg.

A gazdaságok egy bizonyos csoportjánál *egyértelmű az adósságkonszolidációban kapott segítség hatékony felhasználása*. Körükben határozott elmozdulás volt tapasztalható az eladósodottság mértékének csökkenésében, a jövedelmezőség javulásában. Ezen vállalkozások között is vannak olyanok

- akik/amelyek adósságkonszolidáció nélkül csődbe jutottak volna, vagy felszámolásuk elkerülhetetlen lett volna;
- másoknál, ha a felszámolás elkerülhető is lett volna, csak komoly erőfeszítések árán tudták volna megteremteni a versenyképes és az uniós előírásoknak megfelelő termelés feltételeit, megvalósítani a számukra indokolt szerkezetváltást és/vagy a hatékonyságjavító technikai és technológiai fejlesztést;
- ahol az adósságkonszolidáció – hatékony termeléssel és jó menedzsmenttel – tovább javította a versenyképességet.

Egy másik csoportban – az adósságkonszolidáció és a konszolidációs programban vállalt kötelezettségek, illetve feladatok teljesítése *ellenére – tovább nőtt az eladósodottság,* romlott a vállalkozás pénzügyi és gazdasági helyzete. E mögött több tényező húzódhat meg

- nyilvánvalóan voltak olyan gazdaságok, ahol a konszolidációba bevonható hitelállomány relatíve kis összegűnek bizonyult a gazdaság rendbetételéhez;
- az időjárás (aszály és belvíz stb.) okozta bevétel- és jövedelem-kiesés a különböző intézkedésekkel csak részben volt ellentételezhető;

- minden erőfeszítés mellett is mérsékelheti, vagy akár el is nyelheti az eredményeket egy-egy vis maior;

- megfelelő szakmai hozzáértés, vagy a vállalkozás eredményességében való kellő közvetlen anyagi érdekeltség hiánya ugyancsak növelheti a mezőgazdasági üzemek eladósodottságát;

- ugyanilyen negatív hatást eredményezhet a tulajdonos közvetlen felügyeletének, jelenlétének, a vagyonvédelemnek a hiánya.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Aki kapja, örül. HVG, 1994. 8. sz., 65-67. pp. – (2) Baranyi A. – Pataki L. (2002): Agrárvállalkozások finanszírozása Heves megyében. Gazdálkodás 4. számú különkiadása. 17-23. pp. – (3) Borszéki É. (2003): Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. Gazdálkodás, 4. sz., 2-14. pp. – (4) Buzás Gy. – Nemessályi Zs. – Székely Cs. (2000): Mezőgazdasági üzemtan I. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest – (5) http://www.fn.hu/index.php?action Befektetők iskolája XIII. – ez a minimum. Vállalati mutatók. 2003. március 6. – (6) http://www.fvm.hu: Újabb egy év türelmi idő a gazdálkodóknak. – (7) http://www.magyarorszag.hu/hirek/gazdasag/brokerfogalom.html Fogalomtár-Bróker. – (8) http://www.opten.hu/opten/cegelemzes/minta1.html:Cégelemzés. Opten Informatikai Kft. 2005. november 17. – (9) http://www.pukrt.hu/user/elorejelzes1. php?id=2: Petschnig Mária Zita – Antalóczy Katalin – Mohácsi Kálmán – Ludányi Arnold – Gulyás Olivér – Várhegyi Éva – Voszka Éva – Antal László – Borzai Rita – Juhász Pál: A magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2002-2003-ban. – (10) Kartali J. – Kürti A. – Orbánné Nagy M. – Hartmut, W. (2005): A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrárkülkereskedelemre. Agrárgazdasági Tanulmányok. 2. sz., AKI, Budapest – (11) Keszthelyi Sz. – Kovács G. (2004): A tesztüzemek 2003. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk. AKII, Budapest, 2. sz. – (12) Kostyál R. – Kosztolányi L.-né – Pintér J. (2000): Agrárpénzügyek kézikönyve. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest – (13) Lajtai Gy. – Vanicsek M. (1999): Adóskonszolidáció. Számadás a talentumról. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. – (14) Lámfalusi I. – Székelyné Raál É. (2005): A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1997-2003. AKI, Budapest – (15) Magyar G. (2001): Pénzügyi navigátor. INVENT, Budapest – (16) Németh I. (2004): A klímaváltozás és a magyarországi mezőgazdaság. „Agro-21" Füzetek. 33. sz. 65-69. pp. – (17) Popp J. (2003): Az agrárpolitikák mozgástere a nemzetközi kereskedelem liberalizálása tükrében. Agrárgazdasági Tanulmányok, 8. sz. AKII, Budapest – (18) Szűcs M. (2003): Támogatott agrárhitelek 2002-ben. Pénzügyi Szemle, 4. sz. 370-379. pp. – (19) Udovecz G. (szerk.) (2001): Jövedelemhiány és versenykényszer a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági Tanulmányok. 1. sz., AKII, Budapest – (20) A mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciójáról és a gazdahitel programról szóló 30/2000. (III. 10.) kormányrendelet – (21) A mezőgazdasági termelők éven belüli lejáratú hiteleinek adósságrendezési programjáról szóló 215/2002. (X. 17.) kormányrendelet – (22) Az adókról, járulékokról és egyéb költségvetési befizetésekről szóló törvényeket módosító 2002. évi XLII. törvény – (23) A kedvezőtlen besorolású térségekben gazdálkodó mezőgazdasági termelők éven túli hitelterheinek mérsékléséről szóló 46/2003. (IV. 3.) kormányrendelet